

1925
58/4
v3

173738

ЧЕРВОНІЙ ШМАХ

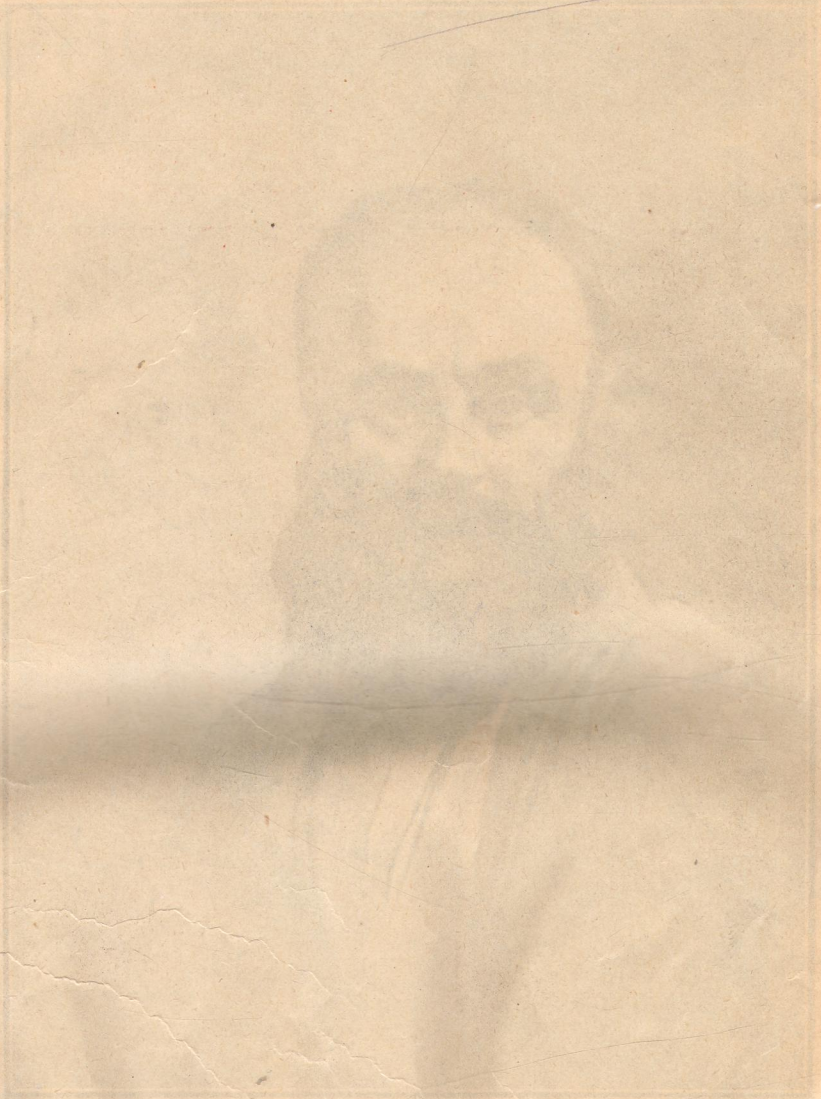
V.N. Karazin Kharkiv National University

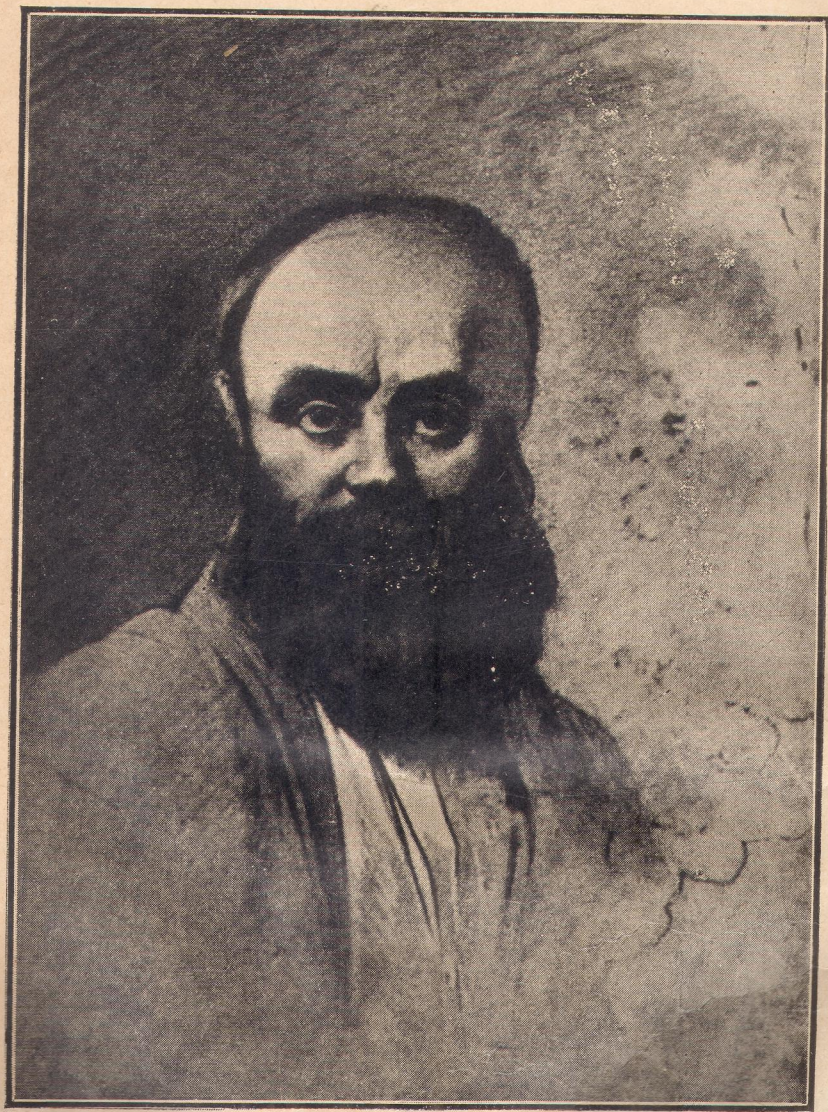
00353940

4

8

William R. ...

Автопортрет М. Шевченко.

На увагу читачам.

Починаючи з березня місяця 1925 р. в журналі „Червоний Шлях“ будуть друкуватись оповідання, які на всеукраїнському конкурсі „Червоного Шляху“ здобули премії.

Редакція.

21

к. 5817

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ
МІСЯЧНИК

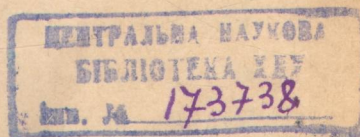
БІБЛІОТЕКА
НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ
УМОВИ
ВІСНИК
1925

1534

120

№ 3

(24)

БЕРЕЗЕНЬ

1838 6271

1925

59

5 (47.714) «1925»=91.79

Друкарня-літографія
КНИГОСПІЛКИ
Харків, Нете-
ченська
на бер.,
№ 14.

Укрголовліт, Харків.
Зам. № 704.

З М І С Т

	Стор.
В. Сосюра. Тарас Трясило. Роман.	1
М. Рильський. Веселі брати. Уривки з ненаписан. роману.	9
О. Донченко. Поема про золотий шум. Поезії	15
Дм. Тась. Муріке. Шкіц	18
Є. Плужник. Уночі його вели на розстріл. Поезії	24
О. Лан. У невідому дорогу. Поезії	25
А. Головка. Пасинки степу. Повість	26
П. Усенко. За Дніпром руді каменоломні. Поезії	69
М. Доленго. Кам'яні могили. Поезії	70
М. Йогансен. Згинався останній генерал. Поезії	72
В. Воруський. У запіллі	73
П. Б. Шеллі. Ода для західного вітру. Поезії. Перекл. О. Бургардт.	106
В. Маяковський. Про дрян'я. Поезії. Перекл. М. С.	108
Колумі Кулик. Полінезійські поезії. Перекл. І. Кулик	110
М. Мотузка. Ленін—провісник і організатор Жовтня.	112
І. Л. Доклад Давеса.	141
Д-р Й. Стрільчук і проф. О. Пучківський. Поширення венеричних хвороб у нас і по інших країнах.	155
Г. Майфет. Суть літературно-художньої творчості та її впливу на людину в освітленні рефлексології	168
І. Майдан. Зріст і сила творчості Павла Тичини.	189
М. Могилянський. Ненаписана повість М. М. Коцюбинського.	202
С. Якимович. До композиції романів Нечуя-Левицького	208
А. Лебідь. Т. Г. Шевченкой жандармське управління.	222
В. Краснов. Т. Г. Шевченко про поезію Барб'є	227
В. Гадзінський. Ще одна й остання відповідь	231
Економічний огляд	236
Хроніка.	247
Бібліографія.	269
До історії «Кобзарів»	285
Література про 8 березня	294

В. СОСЮРА

ТАРАС ТРЯСИЛО

Савці Божкові

РОМАН НА ТРИ ЧАСТИНИ

ПРОЛОГ

Коли поляки Україну
взяли в залізні остроги,
і в морі синім кров невинно
нові робила береги;
Коли про волю кожний марив
і од панів у Січ тікав,
Тарас Трясило од татарів
Ржеч Посполіту захищав...

О, Січе, знай! Якби-ж то знати,
які лишила ти сліди!

Твої вали, твої гармати
дивились зовсім не туди.

А ти, козацькая голого,
що за горілку пропила
свої штани, свою свободу
й сміттям у гетьманів була...

Ти, що червінцями століття
гасила свій бунтарський гнів,
од галушок мабуть осліпла
і не побачила катів!..

Дарма, дарма... Де ясні чола
твоїх таки-ж проводирів?..

Ти їх кійками запорола,
або втопила у Дніпрі...

А там, далеко, паннам—чари,
мазурки хвилі, шепіт трав...
Їх не лякали яничари,
в полон татарин їх не брав!..

Ти-ж мій огонь, моя шипшино,
як пам'ять світлая мерця!
Куди вела тебе старшина
так і не знала до кінця.

Моя далека Україно!
Як довго ждала ти весни!
Тебе-ж гонили до загины
і наші і чужі пани...

От чому Польща і Україна
були в незнанні, в забутті...
Та гнів останній дзвоном лине,
й схрестились знову їх путі...
Нехай обдурені селяни
впряглись у ріднее ярмо,
і рідний пан на ріднім лані
і рідний ксьондз і рідний бог!..
Та гнів останній дзвоном лине
в серця схвильовані до дна...
нема ні Польщі ні України,—
є Революція одна!
Згадаєш ти, проклятий пане
це слово терпкеє моє,
коли тобі твого жупана
народ багнетами проб'є!..

ПЕРША ЧАСТИНА

I

Поникли верби і ялини,
лоза розкидала кущі,
житами тепло вітер лине,
і сонно соняшник мовчить...

і кінь помчав, як вітер гаю...
Та в серці й досі біль живе!
І дід упав, і дід ридає
і дід волосся сиве рве...

сумний, сумний! Круг нього тіні
лягли на травнеє рядно.
Вже поклювали все насіння
у нього горобці давно.

Але над ним: «Та годі, тату»!
І грає в соняшнім огні
над дідом Привидом крилатим
козак на білому коні.

Він, як і дід, який на кручі
не зводить зору од руїн.
Обличчя з виразом гнітючим
таке сумне! Один, один...

Летів сюди він швидче, швидче,
в останнє глянуть на село.
Його до гетьмана од Січі
посланцем обрано було.

Села нема. Його татари
змели залізом і огнем.
Він бачить... хвилями пожегару
людей роздягнених жене...

З коня—мерщій: «А де Марина?»!..
— «В полон татари одвели».
Ридає дід, цілує сина,
з старих підводиться колін.

Шумить огонь... і од угару,
здається, все в крові, у млі..
А там арканами татари
людей волочуть по землі...

Одні руїни чорні й голі...
Стоять між ними батько й син...
Мов сонця блиск на юнім чолі,
на призьбу впало дві сльози.

Дід опустився на коліна.
Здається, вчора це було,
коли дочку його, Марину,
вхопив татарин на сідло...

Нарешті, син підвів обличчя,
і глянув зляканно старий.
«Ну що-ж. Візьму тебе до Січі,
там будеш кашу нам варить».

Тремтять на травах роси-сльози,
горять вечірнії огні,
і з батьком іде по дорозі
Тарас Трясило на коні.

Марині довго нило тіло
і теліпалась голова,
круг неї чудно гелкотіла
і задавалась татарва.

Кричали люди, коні грали,
і сонце ляло свій огонь,
воно дивилось і не знало
кого пекти й жаліть кого...

Скажіть мені, о сон-нестямо
і ти мій вітре-яничар,
чого так пахнуть полянами
і очі й губи у татар...

О, це не ті, що у голярні
тепер покурюють, сидять
і запивають в ночі хмарні
вином черешні без пуття.

Коли-ж не стане на Ай-Петрі
водить непманок мій Ахмет
і зашнуровувать їм гетри
або розсьобувать корсет!

О, це неті! Вони списами
загородили синій Крим...
Тут не один козак на камінь
упав обличчам до гори...

Ти подивись на Ятагана,
мій любий читач і слухач,
як ниже далі він очами,
як струнко вигнулась нога!

Рукою тужною Марині
він ніжню голову підвів:
У неї очі теплі й сині,
а од очей... любов і гнів...

Мені закинуть: де це видко?
Любов, звичайно не така.
Кров у степу біжить так швидко,
любов в степу така швидко!..

Горить і грає на жупані
коштовна зброя козака...
Ох, не одна зітхне Оксана,
коли згадає юнака!..

II

Марині путь ясна й чудова.
Огнем під персами тече
оцей татарин чорнобровий
з зеленим відблиском очей...

І у-ночі, коли над станом
цвіла і плакала луна,
о, як любила ятагана
в траві під місяцем вона!..

Лежить розкидано Марина,
забула все... огні, огні...
І золоте проміння лине
на стегна стомлені її...

І завірає й мружить очі,
в устах цілунки і слова.
Це хто так гаряче шепоче,
хто їй сорочку розірвав?..

— «Мій Ятагане, сон мій, раю!
для тебе тільки серце б'є.
Я батька й матір занехаю
за слово ласкове твоє».

— «О люні ней, моя Ханіме!
ти—день і зоряне тах'є...
Мої жінки, сади, килими,
Шаблюка й серце,—все: твоє».

А в небі сон, а в небі зови,
і хтось над зорями іде...
і їй на перса знов і знову
солодкі груди він кладе...

Шумить аул. Біля мечеті
в джиг'ітів грав дівтора.
О, скільки Ятаган Охметті
привіз з Козаччини добра!

Жінки, мов зорі, мов калина,
литки налляли сонце й кров...
Та краще всіх йому Марина,
його найпершая любов.

Усі вітають Ятагана.
Шаблі, немов блискуча мить!
А небі хмарні каравани,
і море чорне шумить...

І час летить кудись до брами..
Марині дні, такі малі!
Вона гуляє на «Байрамі»,
як на великдень у селі.

О, часу птиці віщі й сині,
ми—тінь од вашого крила.
Марина зрадила Вкраїні,
в татарську віру перейшла.

Ну і нехай. Кому це миле.
Ще не такі дурні були.
Усіх однаково дурили
попи і ксьондзи і мулли.

Я не за це люблю Марину,
і серце не того щемить...
Мені болять, що Україну
вона забула... Люні, цить.

Гей, на морі сонечко—
батіжком.
Там ходила дівчина
бережком.

Виглядала милого
на коні.
Ой, вона в татарському
убранні...

Дівчина—не дівчина,—
жінка молода.
Не цвіте калиною
Лобода.

В неї очі синії
з золотом рясним.
Звуть її Мариною,
а тепер,—Ханим.

III

Пройшло два роки. Вже Трясило—
один з козацьких ватажків.
О, скільки крові наточили
в Дніпро пістолі та клинки!..

Сестри нема. Так і пропала,
немов од сонця ковилі..
А батько, кашевар невдалий,
Зварився якось у котлі..

У Січі шум, у Січі співи.
Сміються бліді шинкарі,
над ними сонне і щасливе
сміється сонце у горі.

Воно невмите і червоне,
од нього блиск ясний такий!
До церкви кличуть древні дзвони,
і йдуть і йдуть січовики...

Невже-ж і я з орлами Січи?!..
В огні багряної мари
горять обпалені обличчя,
вбрання пістолями горить...

Тут і поляки і татари,
старі і юні козаки.
Жінок нема. А на базарі
уже одчинено шинки.

Шинки й церкви... Оце так воля!
І це—республіка така!?!..
Одні невмиті, босі й голі
на смерть ідуть за п'ятака,—

а другі ситі та пузаті..
А кошовий!—поглянь, це-ж—кат!
Хіба це воля в власній хаті,
коли всім править гетьманат!

Послухай, що шумить голота,
вона зібралась у юрбу,
вона дзвенить, як на роботі
рої сьогоднішніх комун...

Ось, ось затоплять отамана,
вперед—назад, прибор—одбой..
— «Надів блискучого жупана
і думає, він цар і бог!»

— «На турка хоче нас погнати,
а на Вкраїну не пора?!..»

— «Це-ж там під паном стогне мати,
це-ж там під паном стогне брат!..»

— «Без балачок!» кричить отаман
«розбийтесь зараз, хто за ким!»
І от прийшли попи з хрестами,
й рядами стали козаки.

— «Наліво стань, хто—на Вкраїну,
направо—хто на турка йде!»
А небо дивиться осіннє,
як Січ хвилюється й гуде...

Спадає листя золотєє
на вуса, люльки й жупани...
Хтось крикнув: «Хлопці! Це не тєє!
Нас дурять гетьман і пани!

За мною хто?.. Вперед, за волю!
Гей, отаман, держи штани!..»
Та шибонув його з пістоля
в лице пузатий курінний...

Упав козак... Стоїть голота...
Ще менше серцем молодим...
На трупі листя позолота,
над трупом од кадила дим...

«нам треба туркам і татарам
за всі нальоти одсіч дати.
Ну, а тоді і пан од кари
не утіче!..—«Це їрунда!

Це все брехня!.. І знов голота
шаблями блискає, шумить...
А курінний роззявив рота,
розставив ноги і мовчить...

«Це хто?.. І от з юрби виходить
смуглявий і стрункий козак,
він по рядах очима бродить,
гуде козацький комнезам...

— «Товариші!». А сам, як небо.
Слова,—не блискавка, не ніж:
«Спочатку, товариство, треба
своїх порізати нам панів!

Ажось вони стоять з хрестами!»
(і на старшину): «Ось вони!..»
Хто на Вкраїну?..» Знявся гамір,
чуби, неначе буруни...

А сонце хилиться, мов п'яне,
і на жупани точить кров...
«Дозвольте, пане отамане,
Його кійками запороть!»

— «Беріть його, беріть!..» і рота
йому зав'язують... О, гнів!..
І це підтримує голота!?,
вона ще вірить у богів?

Чого не можу їм сказати я
й оману прокляту розбити?..
А з ганку піп: «О, любі браття!
Всім серцем бога возлюбіть!»

Даремно все: і зброя грає,
й хоч поросят клади в штани...
А в Соймі руки потирають
і хилять келехи пани.

Крізь вітер часу серце чує,
і думка знає: так було.
«Нехай пся-крев за нас воює,
а ми... приборкаєм село»...

Слова попа, немов сопілка.
А курінний не ловить гав:
«На турка хто, тому—горілки,
пий до несхочу! Я сказав».

На зброї сонця позолота...
«Гей, на човни! Пора, пора!..»
І от розходиться голота,
дурна чубата дітвора...

Залляли пельку... Одшуміло...
розвіявся од кадила дим...
і кров засохла... А Трясило
не вірить ще очам своїм,

помацав трупа... «Так... Іване,
клянусь над прахом я твоїм,
коли я стану отаманом,
розвію цей проклятий дим»...

І руку тисне козакові,
холодну руку... «Не пора...
Ще довго ллятись власній крові
на глині власного двора...

Ще довго. Так. Село я знаю.
Але близький повстання день».
А Січ прапорами лунає,
а Січ горілкою гуде...

Це що за крики, що за гуркіт?...
Там козаків, неначе хмар...
Загони йдуть... один—на турків,
а другий... другий на татар...

IV

Трави і коні,
люди, списи.
Зорі червоні
хтось погасив.

Хмарно, і вітер...
Куди їхня путь?
Тільки копита
ритмічно гудуть.

Ім не знайомі
ні хата ні лан.
Веде їх, мов племінь,
юнак Ятаган.

В далі очима —
і так він і так...
Лиш за плечима
дзвенить сагайдак..

Шукає поживи
юнак, бересток.
Дома лишив він
п'ятнадцять жінок.

Уже за спиною
море і Крим.
І цюкає зброя,
мов пісня Ханім...

V

Ханім, о ла-люлі,
Ханім, о-ла-ной...
В темнім аулі
поснули давно.

«Невже-ж він загине!?!
О швидче, за ним!»
Ридає Марина,
тепера—Ханім.

На сум неозорий
любов не міня,—
виходить під зорі,
сідлає коня.

О, краю мій сизий,
татарська земля!..
Шумлять кіпариси,
і сосни шумлять,

все вітами линуть
за дзвоном ясним:
летить безупину
між ними Ханім...

Летить крізь тумани,
безодні мина.
Вбрання Ятагана
вона одягла.

Ясніє над бором,
і роси горять.
В обличчя їй—гори,
в обличчя—зоря,

VI

Вітер по-над гаєм
молодий такий.
В похід вирушають
славні козаки.

Грає, грає сила,
не пісні,—гроза.
Іх веде Трясило,
молодий козак.

Він сестру шукає,
сорок другий рік.
Вітер по-над гаєм
Зашумів і зник.

Він далеко лине,
в нім і жаль і гнів...
і в лице Марині
щось він зашумів...

І Марина швидче
між гіллям летить,
їй горить обличчя,
вся вона тремтить...

Як згадає, в'яне,
тане вся огнем...
«Любий Ятагане,
почекай мене!»

VII

Зустрілись козаки й татари,
там, де могили над Дніпром...
Поникли з переляку хмари
над ними бгненним чолом.

Як завжди, тирсу вітер клонить,
тремтить і ние у траві.
Поодаль стали два загони,
мов перед громом хмари дві...

І от, нарешті, виїзджає
на чорнім коні Ятаган
і козаків він викликає
покуштувати татарських ран.

Ніхто виходити не хоче,
всі задивились і мовчать...
І грають Ятагану очі,
а в вишині орли кричать...

О, де-ж ти, де, козацька сило!
Невже-ж зазубрено мечі!?
Але назустріч сам Трясило
до Ятагана радо мчить,

зійшлись... А там летить Марина,
вже видно на дорозі пил...
«Не може-ж бути, щоб він загинув,
кого-ж тоді мені любить»...

А там: удари—за удари...
«О, Ятагане, любий мій!»...
І роздалися ряди татарів,
Марина бурею—на бій...

І похилилась у знемозі,
мов серце вирвалось із ґрат:
на смертній топчуться дорозі
і Ятаган і рідний брат...

Трясила втома вже хитає,
не може підвести й руки...
На зброї сонце дико грає,
і дико цокають клинки...

Кому затьмарило світ білий?
хто обернувся на рідний крик?..
Кого по скроні через силу
в-останнє вдарив січовик?..

Ханим дивилась, ніби п'яна,
вона в цю мить і не жила...
Зів'яле тіло Ятагана
поволі зсунулось с сидла...

Махнув в останнє він рукою
і ліг у ковилі мерцем...
Лиш кров горячою росою
Трясину бризнула в лице.

«Алла, Алла!»... Та на Вкраїні
жить боягузам не дано!
Трясило не впізнав Марини,
але Марині—све одно.

Кричать орли... Лежать татари...
Прощально тирса шелестить...
І на Дніпрі од хмар пожари
відбились тоскно у воді...

.....

Невже!?! Невже Трясило тине!?!
«І ти-туди?! За ним!?! Ова!»...
Шаблюка блиснула в Марини,
і покотилась голова...

Тарас не чув, як нили рани,
лиш бачив, мов крізь сон важкий,
як і Марину й Ятагана
зарили в землю казаки.

Чия? Чия?.. Лежить Марина...
(Вже пронеслась давно гроза...)
А перед нею на колінах
Тарас Трясило, весь в сльозах...

О сонце, миле і змарніле,
позич мені свого огня!..
Встромив списа в траву Трясило
й на північ повернув коня.

... Пізнав... пізнав... Але з одчаю
він розгубив усі слова...
З плечми їй голову стуляє,
та одпадає голова...

Тепер пора... «Гей, на Вкраїну,
батьків і сестер визволять!
Нехай од панства і старшини
спочинуть люди і земля!..»

Січовиків поникло коло...
Немов роса багрянний стяг,
їм піт уктив засмагли чола,
й чуби розвіянно тремтять...

І козаки за ним, мов хмари...
Лишень пугаті отстають..
«Прощай сестра і ви, татари,
безвинно згублені в бою»...

.....

Де небо міниться і лине
у лихоманці далини,
над Ятаганом і Мариной
могила з вітром гомонить...

(ДАЛІ БУДЕ)

1925 р.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

ВЕСЕЛІ БРАТИ

(УРИВКИ З НЕНАПИСАНОГО РОМАНУ)

Брати Сігурди вміли добре веселитись. Їх було три: Жорж, Льова (прозваний Джон Прінс із Лондона) і Антон. Управитель їхнього підгороднього маєтку, Качинський, не раз говорив про братів: «веселі хлопці!»—і двозначно кивав головою.

Дід Сігурдів родом був, кажуть, із Швеції. Прийшов він на Україну бідним, звичайним бляхарем, повний страшенною жагою багатства. Він його нажив, теє багатство—і воно з його легкої, чи швидче тяжкої руки почало рости, як тісто.

Вже син його—православний, зрусифікований Олег Сігурд мав величезні металургічні заводи. Про ці швидко надбані маєтності не раз говорено було з пошаною й заздрістю серед тих людей, що марять найти на вулиці портфель, повний грошей, чи відкрити побіля вокзалу «номера для приїжджаючих». Одначе, власник фабрик і розкішного маєтку під городом, що належав перше здрібнілому якомусь князюві з голосної фамілії, Олег Сігурд прожив життя досить бліде, минаючи хиба 905 рік: у 905 році прийшлося йому таки зазнати кілька досить гострих моментів... не дуже приємних.

Величезний запас волі, що його відпущено було родові, вичерпав, очевидно, сливе до станку старий Сігурд. Він ходить, бувало, літо й зиму в старому ковшу, годується юшкою та кашею—і держить у своїх живих руках величезне заводське діло, керуючи й царюючи. Олег же був середня людина. Сірий костюмчик, кабінет, папери, телефон, обід у точно призначений час—так і дні спливли. Одружився він із дочкою отого-ж таки здрібнілого князя, бажаючи додати аристократичного блиску своїй фамілії. Аристократичний блиск, коли пані Сігурдова ввійшла в поважні літа, позначився мопсиками, французькими романами й мігреньями. Так воно й у Куприна описується,—а я не винен, що життя не має сміливості піднятись по-над белетристику.

Льова (Джон Прінс із Лондона), Жорж і Антон—діти цього подружжя—поскінчувавши один по одному гімназію, силкувались, мовляли вони, використати життя.

Зрештою, й раніш вони його використовували. Наприклад, у легендах гімназичних довго зберігався переказ про одного з братів Сігурдів—власне Джона Прінса—що вкинув у крамничці товариша в діжку з оселедцями, примовляючи: «а и жиловат собака»... Говорити цитами—це була його спеціальність. Переважно він цитував бульварні

романи, написи на кінематографічних фільмах і підписи під ілюстраціями до Пушкіна й Лермонтова. За різні скандали його не то що вигнали, а «отстранили» од гімназії. Він переїхав до провінційальної якоїсь школи і там сказав директорові, що мусів кинути рідний город з огляду на кліматичні умови.

Отож тепер пущені на волю хлопці влаштувалися знаменито. Властиво для їх і купив байдужий до всього Олег Сігурд той пишний, хоч злегка й підточений маєток князівський. Там, у маєтку, мали вони розкішне полювання, собаки, рушниці, а вечерами льокай Петро приводив до їх ізольованих кімнат жіночі постаті, загорнені для конспірації в великі хустки. Петро—казали не раз хлопці—«відданий» їм «душею й тілом». Тим-то якраз із Петром і любив Джон Принс із Лондона робити різні експерименти. Наприклад, сидить Джон при столі й смачно снідає, а Петро стоїть біля порогу. Обтираючи губи серветкою чи довбаючись у зубах, Джон починає докторально: «на світі є різні стани людей. Серед їх найнижче місце мають асенізатори й льокаї»... і враз, міняючи тон: «ей, Петре, льокаю!»

А то якось гість, що зайшов до Джона (це був найблискупіший із братів) застав його в постелі з книжкою в руках, а перед ним стояв Петро і слухав, власне удавав, що слухає, його читання. Джон читав євангелію по-французькому.

— Та-ж він не розуміє!

— (радісно:) певна річ!

Оточені людьми, що задовольняли їхні примхи—різними завжди п'яними стрільцями, підслесливими факторами, що торгуючи житом та пшеницею, постачали часом і свіженьких дівчат, та іншою такого-ж ґатунку, захланною й брехливою публікою, брати Сігурди пили, сп'янені брутальними напоями, на поверхні життя. Глибини його вони не добачали: блискучих очей, повних невблаганної ненависти, і мозолястих рук, що рано чи пізно перекинуть всіх всього світу.

А на поверхні: ресторани, електрика, Ванди, Нюри (інколи ще зі свіжими спогадами про тихе сільське подвір'я з безверхою грушею), приятельство зі знаменитим ротмістром Завалішніним, що зарубав у винному льошку прислужника-грузина, коли той подав йому «не такого» шашлика, низькі уклони льокаїв в Аполо і Буфі, румунські оркестри, цимбаліст Стефанеско, кредит (широкий) у кількох ресторанах...

У Сігурдівському флігельку в глибині саду бували, мовляв Джон, «товариські бесіди». М-те Сігурдова, сидячи в кімнаті великого свого дому і годуючи мопсів вершками, мало що знала про ті бесіди, а заглиблений у ділові папери старий Олег хоч і знав, що «мальчишки шалят»—вони так часто приходили до його у грошових справах,—та мало звертав на те уваги. А може й, тишився: золота молодь! Аристократична кров плюс гроші—це поєднання давало знамениті результати.

*

М'яко, лапато, кружляючи в зачаровано-тихому воздуху, падав сніг. Молочно-синьою габою укривав він задихане місто і сповнював чорну височінь над лихтарями безмежним і, ніби таємничим рухом. Осніжено сміялася молода дівчина біля воріт, і візники та їх коні,

обліплені блискучим, трохи вільготним порошком, були як тіни з далекої, милої, заспокоюючої казки.

Дорогою до Сігурдівського флігельку йшов один із постійних одвідувачів «товариських бесід», Серж. Він читав Бодлера й Пшибишевського, любив слова «порок», «титанизм» і т. и., і в «бесідах» убачав якраз гніздо якихось «дерзновений», пристановисько бентежних душ і т. д.

Але стежечка, прочищена між кучугурами снігу, темні сілуети дерев, м'яке снігове миготіння,—все це чомусь нагадало йому рідне село, стук бадьорих ціпів на току, скрипіння вечірньої криниці, голоси, що в зимовій тиші особливо якимось глибоко лунають, свист снігурів на безу... Серце фізично стислось, він глибше насунув свого кашкета і хотів повернути назад. Під Бодлером заворушився сором. Але саме в цю хвилю двері в глибині саду відчинились, і постать Джона у білій сорочці (він не боявся холоду), з розстібненим навіть коміром—постать, що сам її власник звав «могутньою фігурою колосального атлета»—з'явилась на порозі, соковито гукаючи: «Коклене! Це свинство!»

Тут Джон побачив гостя і по-своєму привітав його; взяв за комір, почав страшенно трусити—у титаничного, демоничного прихильника Пшибишевського аж сльози на очах з'явилися—і сказав напівздивованим, напівурочистим, роблено-звичним голосом:

— Ти дурень, Серже!

— Ну, що за жарти!—промовила надлюдина, силкуючись усміхнутись.

— А що сказав Тарас Бульба Янкелеві? Га?

— Та пусти, годі! Тобі-ж холодно в одній сорочці, і взагалі, що за...

— Він сказав: ти плутаєш, собако!—і Джон одіпхнув Сержа так, що той упав у сніг, але зараз-же встав і хотів остаточно образитись.

Кінчилося на тому, що Серж обтрусив із себе сніг і ввійшов до кімнати, освітленої кольоровим лихтарем.

В кімнаті були: Жорж Сігурд, схожий на мавпу, але задоволений із себе, славний своїм апетитом і мовчазний Мопс і Коклен—актор з надмірно підведеними очима, великий приятель Джона. Нахабно-красивий, Коклен мав на своєму віку багато неприємних історій—варто згадати хоч-би обвинувачення в продажу молоденьких дівчат на східній ринок—але від того не трапив ні гумору, ні охоти до життя. Безперечно, мав він хист, був великим прихильником Пушкіна і знав либонь усього Баркова на пам'ять. Джон, «рятуючи талант од згубного захоплення кокаїном», запропонував акторові оселитись у його. Той охоче погодився.

В кутку сидів і ніяково посміхався Молоток, молодий хлопчина з села, що його брати Сігурди чомусь (каприз філантропії) віддали до якоїсь технічної школи й тримали у флігелі в становищі напівльока.

Розмова спершу йшла якимось мляво, нічим не приперчена. Прийшов зі свіжим анекдотом Йоська, професією дихвир і тому друг золотої молоді, але й він не розвеселив громади. З Йоською Джон познайомився в Буфі оригінальним побитом: він підійшов до його, смикнув за бороду й сказав: «у, тварина!» Це й поклато підвалину їхній приятні, бо вже за півгодини вони, любо розмовляючи, пили абрикотін, а по

кількох днях Джон позичав у Йоськи під великі проценти чотириста карбованців.

— Ну, хлопці, так нічого не буде!—крикнув нарешті Джон,—пропонує виробити порядок денний!

— Ще-ж нема кворуму,—завважив Серж, дарма силькуючись попасти в тон специфічного гумору, що був відзнакою товариских бесід.

— Відсутність де-яких кретинів іде тільки на користь справі,—ліниво озвався Коклен, розглядаючи нігті (манікюр),—що до мене, то я обстоював-би генеральну п'ятику.

— З дівчатками!—пропищав, з'являючись на порозі, новий гість, Козловський, прозваний Квірітом.

— А я бачив, оце як ішов, на розі Фундуклеївської пару таких гарненьких!—знову фальшиво докинув Серж.

— Ти певний, Серже, що іменно треба гарненьких? Це-ж так банально!—сказав, позіхаючи, Коклен.

— В кожному разі, випиймо!—вирішив Жорж і пішов до шахви, де заготовано було кілька пляшок коньяку. За півгодини всі сиділи круг столу. Коклен при кожній чарці читав строфу з Баркова або з «Гавриліяди», а Серж доводив теорію про злочинність ціломудрія, звертаючись до Йоськи, що відповідав двозначним «хе-хе-хе», і до Мопса, що робив собі гомеричні «канапки» із шинки, сиру, кав'яру, сардинок, балику (все вкупі) і плямкаючи заїдав ними прозоро-жовтий міцний напій.

Сержеві обидва сусіди, та й уся компанія здавалася на прочуд милою, а розмови—повними глибокого значіння.

— Тільки в самоотруті й має людина щастя,—голосно почав міркувати Коклен,—ви уявіть собі: велика кімната, посередині чорна труна. Біля неї стоїть людина й читає «Божественну комедію», а ми всі лежимо на канапах і вдихаємо етер, і тіла наші здаються нам позбавленими всякої ваги, вони ніби плавають у гіркому, блаженному морі...

Молоток сидів мовчки в кутку і думав про лист матері з села (...«іде зима, а Надійка боса»...), і про те, що з того часу, як оселився в флігелі Коклен, у його, Молотка, почали пропадати зі столу книжки..

А Коклен з теми про самоотруту перескочив на еротичні анекдоти. Почервонілі обличчя гостей і хазяїв—Антон надійшов підчас п'ятики—і затуманені їхні очі що-далі яскравіше висловлювали одно, навіть не сховане, бажання—і, врешті, Коклена та Погребицького послали за дівчатками.

— Вампірек приведіть!—крикнув услід їм Антон.

Джон тимчасом, щоб не нудно було чекати, почав цькувати Йоську і Сержа будьогом.

А в саду як і перше сніг сповнював повітря своїм мудрим, спокійним рухом, і за білою запоною—там-десь—блимали огниками села, скрипіли в чадних брудних хатах колиски, пищали діти; за білою запоною—там-десь—нездоровим сном засинали робітники Сігурдівського заводу, туберкульозно кашляючи.

О, природо, мудрість твоя і спокій твій—це-ж тільки брехлива біла запона над хащами несправедливості! Ти гарно брешеш, а все таки ти брешеш, природо!

*

Привели трьох «дівчаток». Вампірек—стрункої, рудоволосої, особливо цинічної симпатії Антонової не найшли.

Приведені жінки силкувалися вдати, що прибувши до цієї незнайомої, п'яної, безсоромної компанії, вони нічого дивного й незвичайного не робили. Мовчазний Мопс, не міняючи виразу свого ніби завжди спокійно-невдоволеного обличчя, одійшов од столу і став біля стіни на руки (це був його улюблений на підпитку жарт).

Погребницький вискочив на стіл, розбив тарілку (Джон Прінс за це вщипнув його за ногу) і крикнув «Квіріти». Джон гидко вилаявся. Бачучи й чуючи це все, ні худа, жовтоволоса Клава, що гойдалась у кріслі-гойдалці, показуючи ажурові панчішки, ні товста та апатична Ріта, ні неодмінна Нюра з пікантно-нерівними бровами нічим не виявили, що їх щось уражає. Це їхня професія: дивитись на безглузді витівки чоловіків задовольняти їхні брутальні й жорстокі примхи.

Коклен вийшов до другої кімнати і почав там ружувати своє повне, припухле обличчя та класти під очима тіні.

— Здорово я розмалювався? Задоволено спитав він Сержа, що, блідий та спітнілий од алкоголю, заглянув у двері.

— Для чого ти це?

— Та-ж я маю принести жертву Афродиті!

Знову майнула перед Сержем засніжена клуня, і снігурі на безу, і діти в материних кофтах та в незграбних батьківських чоботях, з почервонілими од морозу носами...

А бенкет де-далі ставав одвертіший, п'яніший, розкиданіший. Голоси, обличчя, жести, туман, дотепи, що за ними язик не вспіщиться... Уявлення про втіху з дівчатками всіх підхльоскувало гарячим батоком. Усе дробилось і майоріло, як у поганому кіно,—і раптом цей хаос пронизала стріла: Джон дзвінко крикнув нецензурну лайку і тут-же звернувся до актора, що все чепурився перед дзеркалом:

— Коклене! Тут непорядки!

— Ну, що тут?—діловим тоном озвався Коклен, з'являючись на порозі в одній розхристаній сорочці, але наружований, напудрований і зі свіжим запахом мила.

Бліда Клава стояла біля дверей, тримаючись одною рукою за клямку, а другою поправляючи своє волосся.

— Ця особа з досить непевною що до свіжості фізіономією і такою-ж моральністю хотіла-б отримати наперед гроші, не довівши свого професійного хисту!—Джон, розуміється, грав ролю, але й на виду Клави, й на обличчях двох інших жінок чомусь промайнув жах.

— Я закликаю до заушення!—радісно, з апетитом крикнув Коклен. Заушення, тоб-то биття жінок, входило до програму «бесід». Це майже так само весело, а може ще й пікантніше, як присмажувати на огні живого собаку або, зловивши в лісі жінку з в'язкою дров, силувати її «показати коліно», погрожуючи нагайками (такі були сільські забави братів Сігурдів—«іділії під вітами плакучої иви», мовляв Джон). Заушення—чим не один із проявів гедонізму, що про його так красномовно говорив Коклен?

Одного разу «могутній атлет» Джон кинув із ганку в сніг двох хористок із Буфу, кричучи: «Петре! льокаю! Ось тобі! Лови мент»!, а вдруге вони вдвох із Кокленом били п'яну, розтріпану Тосю,

примовляючи спокійно і серйозно: «ти повинна чесно заробляти свій хліб! Раз ти проститутка, то мусиш сумлінно виконувати свої обов'язки!»

У ту хвилину, коли ото Коклен закликав до заушення, компанія вже порідшала: Йоська, помітивши, що всі спились, непомітно (він говорив: а л'англез) зник, слабкий на голову Квіріт дрімав, а Мопс хоч і мав ще розплющені очі, але хто зна куди ними дивився і тяжко, здригаючись усім тілом, гикав. Блідому Сержеві вже не хотілося говорити, і тягло додому. Лайка Джонова ніби стрепенула його і кольнула гострим, неприємним—а може приємним?—залізом.

— Ах ви-ж! Мало, що ви нас купуєте, знущаетесь над нашим тілом, ви ще й над душею хочете...—почала раптом Клава якимись чужими, з роману чи з фільми взятими словами. Дві другі жінки перелякано засичали до неї і, звертаючись до Джона та навіть намагаючись усміхнутись, заговорили:

— Та що там...

— Та просто вона випила лишне...

— Кинь, Клавко! Куражиться...

— А, продажні істоти!—роблено заgrimів Джон. Коклен сміявся.

— Киньте, хлопці!—зміненим од п'ятики, негнучким голосом заговорив Серж,—охота вам...

— Та що ви думаєте, я вас боюсь?—узялась раптом у боки Клава, дивлячись чомусь саме на Сержа.

— А, Кармен! Ха-ха-ха!—зареготав Коклен. Повторюючи її рух, він теж узявся в боки, так що рукав його закотився і показав густо вкриту волоссям руку.

Клава рванула двері так, що вони задзвеніли і ключ із їх випав, і вибігла в сад, де сніг, звільня стихаючи, перепурхував і ніжно мовчав.

Дві інші хотіли вибігти вслід—ніхто не догадався зачинити двері, і в їх війнуло глибоким, гострим зимовим духом (запахом сіна, морозу, снігу, житньої соломи, що хто зна як залетів у город),—але хтось підставив ногу, і Нюра тяжко впала на підлогу, а Ріту вхопив за руку мовчазний Антон. Джон, Коклен і Жорж вибігли вслід за Клавою, і Джон зумисне зачепив товстим своїм черевиком обличчя жінки, що незграбно вставала з підлоги. В кімнаті стало тихо. Жінки схлипували.

— Ну, та що... Та це так... От я їх уговорю, нічого не буде,—безпомічно й безглуздо заспокоював їх бодлеріянець.

Кроки під дверима. Джон волочив усю вкриту снігом Клаву. Жовте волосся її розтріпалось, але очі повні були рішучої злости. Втягши дівчину в кімнату, Джон ударив її, тяжко сопучи, об землю. За ним, сяючи, виріс Коклен, і радісно гримасував Жорж. Далі Джон нагнувся, діловито підняв ключа й замкнув двері.

— Ну, Кармен, поспіваємо трошки?

— Це свинство, Джоне!—випростався Мопс і, спираючись на стіл, олов'яно подивився на Джона.

— Мопс у ролі мораліста!—гукнув Коклен.

— Кому не подобається те, що я в своєму домі роблю?—крикнув Джон, вихопив револьвера і почав водити ним перед обличчями гостей. Жінки завищали. Хтось погасив лихтаря.

О. ДОНЧЕНКО

ПОЕМА ПРО ЗОЛОТИЙ ШУМ

Все було тихо.
Осінь світила свічки,
Стигли берези і вільхи,
Ясень рипів уночі.

Раптом хтось дужий загату
З поля прийшов і розбив—
Линув потопом по саду
Осени шум золотий.

Листя червоні рубіни,
Золото вкрило стежки.
Тонуть у шумі коліна,
Руки шукають руки.

За альтаанкою згорбиться вечір,
Десь у місті гудок прогуде.
Обійму твої зморені плечі,
Прожену закривавлений день.

Ми працюєм невтомно що-дня,
Голова мов чавунний тромбон
Та кульбачить дзвінкого коня
Нам увечері наша любов.

І вітер осінній тоді
На тисячу різних ладів
Прокаже навколо з журбою,
Що сказано вдвох із тобою.

Хтось невідомий загату
З поля прийшов і розбив.
Лине потопом по саду
Осени шум золотий.

1

В старім маєткові ще зрана
Всі комунари йдуть на тік.
Немає визиску і пана,
Десь за кордон лихий утік.

Ах серце як його боліло,
Як міцно тиснув він наган—
В його старій, розкішній вілі
Уже не пан він, вже не пан!..

Машина давиться снопами,
У гурті й праці швидко край.
Гей, не лови там гав, Степане,
Давай хутчіш! Давай, давай!

Співає пісню піт і криця.
Раз—раз!—І вже снопів нема.
І повні златної пшениці
Колишні панські закрома.

А ввечері в старім будинку
Зорять електрики огні.
У клубі повно «На ось, синку,
Та прочитай про пар мені».

І комунар старий вже слуха,
Що по складам чита хлоп'я.
Скувала єдність праці й духа
Комуни радісна сім'я.

II

Блакить Швайцарії і місто.
П'яний угар кафе шантана.
Там за вином охриплу пісню
Деруть «рідненські» емігранти.

Сичать: «Землі їм треба, волі...
Заждїть же, хлопй, час прийде!»
...Нї, не вертається ніколи
Вчорашній, пане, день!..

І знову чад кафе-шантана,
Весїлля дике стогне знов,
Перед одним лиш тільки паном
Блищить невипите вино.

Те, що лани його пишні
Нині в комуни в руках,
В шумі розгульнім і в тиші
Пан не забуде ніяк.

Ось він—маєток в уяві...
(Тисне в кишені наган)
Жито в комуни буяє...
Ні, вже не пан він, не пан!..

Раптом у стелю—з нагана!
Сипеться скло на підлогу...
Зойкнули злякано панни...
«Завтра—туди я... в дорогу!»

III

В зінниці столітнього парку
Стромляє хтось чорний чингал.
Кудлата, обвітрена шапка
І гадам ланцюг по ногах.

Осінній наїжений присмерк
Пливе між старих яворів.
Шумкою завісою висне
Вже листу зів'ялого рїй.

Мов злодій тихою ходою—
Прийшов, схилився на паркан.
Блідий, зарослий бородою
Стоїть, як мрець, колишній пан.

Зігнувся, схуд, немов химера,
І руки складені хрестом.
Всміхнувся злісно: «Ні, тепера
Вже не впізна мене ніхто!»

В маєтку, чутно, комунари
Співали радістю комун.
Навіки в серце пана ранив
В старому парку злотний шум.

Іде... Минуле вп'ять в уяві...
Шумливе листя по стежках.
І вже мигтить крізь віти сяйво,
Тривогу й помсту виклика.

Ввійшов до клубу... Комунари...
Він не забуде їх по-вік!
Вони ж не знали, не впізнали,
Хто цей зарослий чоловік.

*

Колишній пан живе в комуні
І день і ніч її кляне.
Отрути повні панські думи—
Здається спік усе б огнем!..

Погляне часом він навколо
І серце стиснеться чомусь—
Упевнився пан—ніщо ніколи
Вже не повернеться йому.

Згадалось все. Колишній спокій,
Він тільки спав, гуляв та їв...
І виру враз червоний сокіл,
Мов шум, розвіяв десь панів.

*

Вже в парку шум золотогривий
Папаху зняв свою кудлату.
Жадібно ловлять тихі ниви
Огонь вечірнього шарлату.

Вже й вітряки на обрію
Спішать тривожно в ірій,
І хтось волами сірими
Дзвінкий обліг доорює.

Ніч розлила чорнило чорне.
Втопають в шумі дерева.
Що там кричить: чи в полі ворон,
Чи на паркані десь сова?

Пан тихо крадеться по саду.
Кипить смолою голова.
«Я покажу вам вашу влапу,
Хоч не мені, так і не вам!»

Підходить тінню тихо-тихо—
Сіріють муром закрома.
Готовий вже соломи віхоть,
І сірники і гас вийма.

—Ти що тут робиш, клятий пане?
Враз комунара голос гострий.
«Впізнав тебе, лиш тільки глянув...»
Захріп...Меткий був панський постріл.

Ніч розлила чорнило чорне.
Втопають в шумі дерева.
Що там кричить: чи в полі ворон,
Чи на паркані десь сова?

Дивився пан мовчазно, тупо
І не було ні слів, ні дум.
Вкривало тихо листя трупа
І десь гуляв осінній шум...

Пан озирнувся: Що се? Вчулось?
Дзвеніть в тиші зів'яле листя.
Все дужче й дужче дзвоном-гулом
І диким жахом серце тисне...

Пан—бігти... З ляку мліють ноги.
Згубив кашкета. Чує він—
Дзвенять за ним стежки й дороги
І скрізь жахливий смерти дзвін!..

Прибіг. Впірнув мерщій у ліжку.
І цілу ніч заснуть не міг.
Всю ніч дзвеніло листя ніжно
На труп спадаючи, мов сніг.

Злотного листу на ранок
Тихий знайшли перемет.
Сховано труп комунара,
Поруч... знайомий кашкет.

Всі зрозуміли—хто вбивця.
Тихо до пана ввійшли.
Впійманий вже він не крився—
Погляд похмурий і злий.

Раптом пізнали: «Це пан!»
В серце проліз він комуни,
Ворог наш лютий не спав,
Ятрились помстою думи!!

Впав він тоді на підлогу,
Дико затріпався знов.
...Дзвінко кричав перемогу
Шум золотий за вікном.

Жовтень, 1924. Поділля.

ДМ. ТАСЬ

МУРІКЕ

Ш К І Ц

Чорна гора.

Мустам'які — Чорна гора. Мустам'яки лісове село — сосни, сосни, в яких разгубились берези, по лісу кавалки граніту розкидано...

Фінляндія — лісова колдівниця, зимою — наречена снігурка, влітку — розпалена жагою достигла й прекрасна ворожка.

Фінляндія — брехлива й холодна, тягне руки до туманного граду Петра, а тілом тулиться до цупкої, старої матери-Скандінавії.

Фінляндія країна чесних, а холодних фінів... Мустам'які — Чорна гора, прорізана блакитними смужками залізниці, — по оден бік до Росії, на Райвалу, — по другий на Усікірку, до шумливої Іматри...

Мустам'які — Чорна гора, хоч властиво чорного немає в Мустам'яках. Тут зелена-зелена розкинулась зелень. Зимою під намиткою білою теж зелень. Строга, холодна, немов черниця, але зелена-зелена.

І так жили в Мустам'яках фіни. І так приїздили на літо одгодовані та сухотні росіяни. Через кожні три години здригалось серце лисової тварини — зайця, білки від тужного посвисту: з Петербургу на Виборг, з Вибургу на Петербург. Прошушухає і змовкне... і вмере, а між холодних гранітів ходить самотність і снує болотами таїну. Мухомори збирає, ялівцем тріщить, грузне в болото й очима, впирається у сполох північний... Фінляндіє! Лісова колдівнице!

І одного такого літнього вечора, коли просвистіло і вмерло, — лишився на станції чоловік випадково й фатально... Він забув що це «закордон» і що хвилина у фіна не вкраїнська. Чоловік їхав з Іматри і в душі віз мандрівний вогник, що впаде отрутою в молоді роки в душу і поде-куди життя здатен покалічити. Життя — спокій та тишу...

Іскра впала на Іматрі. Дивися в глибінь водоспаду, коли не сірі очі маєш, а сірі — загин!

Чоловік лишився. Якусь хвилину розгублено стежив, як жовті плями лихтарів зникали на вістрі стріл колійних... Далі свиснув, так, несвідомо — аби-що і не став чекати дальшого потягу...

Мустам'які — це Чорна гора, де властиво нічого чорного й бути не може, це гора фінів, по якій ходить і ходить зелена ворожка — труїть самотою чужинців і тягне в болотяну тугу... В гранітний полон...

Чоловік, що лишився на станції, рушив по стежці на хутір. Руки йому були глибоко в кешенях, а очі верховіттям блукали, сірі, як хвора, північна ніч...

«Вейки» пропонували довести на своїх шкапинках, що скорше мишей нагадували, але чоловік odmовив і йшов пішки...

Коли так замислено й безцільно проходив моріг, де дзвонили дзвіночками гладкі фінські корови, раптом почув, як щось зашипіло під його сандалією, неначе сало на вогнищі. Чоловік одскочив і з жахем побачив, як в поросі придушена гадючка-мідяниця конала. Гадючка, що вигрівалася в останніх проміннях золотого сонця... Він станув і помислив...

—Так стріла його Чорна гора—Мустам'яки...

Золоторогий лось.

Бір, густий та зелений, падав у парусах кочівного сонця.

Десь часом таким сухолістям та мохом шелестить золоторогий лось, підбираючи листя свіже, встромивши очі свої, карі та добрі в самі бори сині... Бори без краю, без муки, без гордощів...

Десь часом таким самиця білиця стрибає з верху на верх живицею сповнених сосен, рятуючи свої дівочні пишноти...

Позаду шумпива Іматра—пепереду сине-зелені бори та мутна, мутна чаша з трунком, що вабить, що тягне.

І так на тлі темно-зелених сосен, килимів, де пониряють у мосі думки, де тоне душа в білооких ночах мутних та причинних, мов келехи скандинавських чарівниць, лишився чоловік...

Так просто: Мустам'яки—Чорна гора, хоч властиво нічого чорного там і бути не може...

Сонце за пазуху зелених сосен, густих як хміль живиці, ховало патлату й руду голову Пана... Волосся розпатлалося на всі боки, горіло і плавило все,—навіть граніт м'ягшав одянений мохом і м'яким ставав немов груди коханця...

Кость спинився, розгублено й ніяково посміхаючись своєму божевільному вчинку. І раптом між важких, до долу похилених гілок побачив широкі шиті рукава української дівочої сорочки. Постать схилилася над чимось, підійшов. Дівчина не бачила його: уважно й пильно витягала щось з великої купи рудого мурашнику.

Подумав:—зустріч таку намалював-би кумедний письменник. Схилився до ліпкого червоного стовбуру і сказав так виразно і вохко якось між сухими гранітами:

— Дівчино, як твоє ім'я?

Вона тільки здригнулася, озирнулася і просто сказала:—

— Варка...

— Що ти тут робиш?

— Мурашок рятую.

— Як то?

— Пан лікар, у якого я дітей тішу, певен, що з бідних маленьких журашок можна якесь зілля робити. Ви не знаєте пана лікаря? Його звуть Зошлянський. Він що-ранку встромляє в мурашник пляшку, щоб туди мурашки падали, а я що-вечора їх рятую. Дивіться, як радіють вони, тягаючи свої біленькі ляльки!

Змовкла...—А де живе?

— В Петербурзі.

— Не повірила:—Ніч уже наближається, де-ж ночуватимете?

— Не знаю...

Посміхнулася:—Оттакої! Зчервоніла й притихла, звернувшись до журашнику...

Вона стала боком, а молодий вітер налетів, мов на березку, на Варку. Пестив її молоді груди під м'якою тканиною і позначив сильні, мов у гірської кози, ноги...

— Мені час додому. Пані лятимуть,—сказала суворо.

— А я думав, що ти,—землячко,—дивись які рукава,—допоможеш мені притулок знайти...

Зчервонілася, мов рябина в-осени соковита на зелених уборах...

— Хиба ви з України?..

— Проте,—сказала й спинилася... І далі: біля станції на Великій вулиці є крамничка, а з правого боку в саду деревляний домик. На ворітах напис: лікар Зошлянський. Коли сутеніти почне—заходьте, тільки так, щоб ніхто не бачив. Коли мій чухонець не прийде, я допоможу вам.

Останні слова неначе сказала... А може то вітер, може то береза зашепотіла мережаним своїм листям... Варка зникла в чагарнику, й довго маячила біла пляма між густого зеленого віття.

Лікар Зошлянський.

Лікар Зошлянський мав четверо дітей, дебелу жінку та чотирнадцятеро собак. Як діти, так і собаки були різного віку та масти та проте дбайливо й пестливо викохані...

У лікаря Зошлянського невеличкий садок ховав між суворих сосен двохповерховий будинок та чепурні квітники.

О сьомій ранку чухонець Міка привозив зі своєї ферми допіру надоєне тепле молоко й посміхався привітно Варці, що служила в лікаря Зошлянського. А в суботу в вечері приходив на кухню і грав на гармошку, коливався розміряно і співав свої чухонські пісні—рівні, однакові, сірі...

А в шибках танули сутінки, переходячи в ніч, і хворі зірки маячили між сосен та ялин. Насували тіні—сірі, однакові рівні...

Такими ночами полюбила Варка Міку. Чи може здалося так? Між цих червоних сосен з синім просвітом, хиба може бути що справжнє для південної, степової людини.

Такої хворої ночі, коли болотами блукає золоторогий лось, віддалася йому так просто й звичайно. Так просто й звичайно взяв її, а потім казав про ферму, про корів та про щасливе життя...

А на горі лікар Зошлянський, хворіючи на безсоння, розкладав дев'ятий пасянс бездумно та мляво, а у спальні хропла дебела пані, а навколо маячила біла скандинавська ніч. З дня у день було дуже спокійно... Кость прийшов до Зошлянського вранці, коли той збирався по каві на свою щоденну гулянку. Не важко було, знаючи польську мову, схилити лікареве серце і запевнити в своїй непоборній симпатії до дітей, до собак та до медицини.

За обідом казав жінці:—Я знайшов чудового колегу, що буде добрим помічником в моїй праці:—педагог, агроном і... радикал. (Лікар Зошлянський уперто рахував себе радикалом).

— Ну, то й добре!—пробубоніла дебела пані. І згоду було даровано...

Що-ранку вирушав Кость з цілою армією дітей та собак на заведену гулянку—від дому до дачі Кілстрема, що стояла над річкою в лісі

за дві верстви, до обіду з повнісінькими кошиками бабків повертали назад.

А увечорі Кость читав пану лікареві свіжі газети, а той розкладав свої карти.

А внизу чорноока Варка замислено слухала розміряні співи та хрипку гармошку, й снували причинні думи — далекі, безмежні степи, та широку без упину, без обріїв, шалену пісню...

...Пан лікар був дуже вдоволений колегою помічником... Лякала його лише якась чудернацькість колеги...

Іматра.

Якось у неділю зник Кость несподівано і пропадав аж три дні... Коли-ж повернув на четвертий, — був мовчазний і тужний...

Лікар запитав:--

— І що то має визначати, пане колего? Де це ви перебували?

— На Іматрі,—сухо відповів.

І в синіх очах блукала причинна таїна, що злякала спокійного лікаря.

— Що ви там забули? І як це не попередити... Лікар слів не знаходив у гніві й по його пом'ятому, пухкому обличчі бігала перетягнута смужка.

— Пробачте, я не міг. Це випадково, попередити не встиг! Я мав дуже важливу справу!

Останні слова сталювою погрозою продзвеніли між меблі з червоного дерева й острогою в'їлися у гладке обличчя Зошлянського, що повернувшись на закаблуці, раптово вийшов до свого кабінету...

Кость підійшов до вікна і задумано вистукував «дроб» по надтріснутій шибі.

Зі сходу надходила громовиця.—Чому громовиця зі сходу так рідко буває?—здумалось. І далі в уяві заплакане лице Варки і чорні, мов сама глибінь невмируща і дика, очі під зміїними бровами.

Іматра у чомусь пересвідчила. Гей Чорна горо, Мустам'яки!

Немов той камінь.

Повз тин вулицею проїхав з порожнім посудом Міка і цікаво зазирнув крізь воріття.

Вдарило, розірвалося збоку над головою і майнула перистим стокриллям фіялкова блискавиця. Кость несвідомо здригнувся.

Раз-два, раз-два і далі багато, багато. Заграв оркестр клевчиків дощових по надтріснутій шибі.

А там велетенські контрабаси строїли і рвали залізо...

Коливалися сосни та ялини—туди і сюди. Молилися сосни та раду радили, щільно загортаючися в руді простирадла... І раптом стихія вилася у душу разом з громовими сутінками.

Душчо, душно зробилося. Вибіг в садок і підставив своє обличчя спітніле під гарячі, буйні потоки... А далі, ніяк птах, розправив груди і заспівав у громовицю, у сосни, у хвору, північну ніч...

— Гей насуває тай чорна хмара,

Став дощик іти!..

З риданням рвалися слова і ринули згуки разом з громовими по Чорній Горі, мов скажена Іматра в негоду...

— Благослови-ж нас, пане отамане,
Намет нап'ясти!..

І зростав отаман, як бог величний, і пнулися навшпиньки шумливі сосни, напинали намети сутінки. .

... Вона вийшла так саме, як і мусила вийти:—зап'ята чорною хусткою і ледве лише рипнули двері... Вона пройшла повз нього, зачепивши плечем його груди і далі мовчки до зчорнілої, вохкої шопи...

— Гей, там зібралась...

Обірвався спів і разом щось у далеких борах обірвалося...

... І в нестямній, розвіяній зливі, під вохким одягом шелестіло сіно, запашне і пахуче п'яніло болотяним чадом... У шпари рвалися безумні блискавки і пружно впивалося розбещене тіло...

...Застібаючи сорочку, Варка казала:

— Ти бачив край річки сірий камінь великий, великий, що на дві половини розколовся... отак і серце моє!

А Кость одкинувся горілиць і прислухався, як танула ніч і ховалася в ній громовиця...

А далі знов і ще впивався вустами в її повні уста та п'янів запашним волоссям:

— Варко!

Цілував груди та тиснув до болю:

— Варко!

— На Вкраїні незабаром заплаче зоряне небо, не злічити сліз його золотих. Ворожитиме незабаром на Вкраїні червона осінь. Варко!.. Вирвати тебе, мов корал зі дна моря мовчазного. Понести в степи, де гей широка без обріїв, без меж, пісня...

І далі ще і знов пив її повні уста...

Крізь вохкі шпари в павутинні хворої, північної ночі, почало на світ благословлятися... Варка вирвалася з його обіймів:

— Незабаром мій Міка прийде, привезе молоко з ферми... Втікла... І згучали слова.. Моє серце немов той камінь...

Шашки.

Найгірше ще було грати в шашки з дебелою пані. А це повелося, як пакт закону. Що-дня по обіді, коли пан лікар закаблуками вибивав паркет свого кабінету «для режиму», від канапи до фісгармонії та назад, рахуючи кроки,—коли свої безкінечні екзерсиси програвала панна Леся нагорі у вітальні.

Це була мука, що від серця зростала мов дим, а терпіти мусив...

Одного разу, як і завжди, пані:

— В мене «дамка»... У пана Константина чудовий колір обличчя...

Стілець поскрипував під її пудами. Кость мовчки, аби як пересував по проклятій квадратовій дошці круглі та глупі обрубочки.

— Пан Константин мусить бути поетом?

Мовчав. А в її глибокім декольте підіймалися над край масивні груди. Торкала черевичком його ногу. Чадив од димної муки.

— Терпіти не можу поетів!

— То пан мусить бути маляром?

— У пана Константина такі жагучі уста й глибокі очі.. Пану до вподоби твори Врубеля?

— Врубель бездарна малпа!—випалив з несподіваною огидою.

— А кого-ж пан любить? шепотіли фарбовані вуста й серпанком затаглися жаб'ячі очі... Грудьми сперлася на його руку, що на столі лежала...

Несподівано Кость скинув до долу шашки і спокійно, надміру звичливо мовив:

— Пані Зошлянській здається бракує сіроокої дитини з жагучими вустами!

Пані скипіла й заходили під шовком м'ясисті груди...

Кость вийшов...

...Це була перша осінь. Шашки позначилися скрізь квадратові. Хмаринами в небі, різнокольором по деревах...

Це був час, коли північна, сувора Похьола надсилала своїх перших вістунів: вони сталевими згуками кантеле бреніли зимову печаль...

Шашками-квадратами взялася душа й душила до краю димним смутком.

Чорна гора—Мустам'яка грала в шашки з вістунами Похьоли.

— В мене «дамка».

Оріон і ферма.

Мука виросла в дике опудало. Зросло опудало дике, а під той час ніч чорнішала, з білої—чорною робилася, і ген над Чорною горою позначився золотоокий Оріон, спустивши меч свій просто на південь...

Лікар, за порадами своєї дебелиї дружини, не міг довше терпіти «роману колеги з наймичкою»... Він казав сьогодні про це Костеві...

...Цієї ночі вона прийшла до нього, як і кожному.

Казав:—Варко! Наблизився день—від шумливої Іматри треба тікати до круч Дніпрових!

— Варко, завтра! Сьогодні, ні, зараз! Оріон простягає свій меч і каже дорогу.

Вона прекрасна була, як достигла ніч, і очі були чорні, як сама глибінь.

Одкинула пасма кіс і в задумі сталево сказала:

— В неділю моє весілля з чухонцем...

Сказала, а може то вітер зірвав останнє намисто з обдертої береги...

Тут між червоних борів нічого справжнього немає для степової людини...

Кость швидко вдягся, поглянув на чорного, блискучого годинника: за півгодини йде потяг...

Поцілував Варку, тихо так в чоло, а коси її розмаялися по білій подушці.

Вийшов... Блищав Оріон і перші морози стягали повітря... Пахтіли сосни й думно хитали верхівлям...

...Десять часом таким золоторогий лось

...Коли Варка прибігла до дворця, радісна й свіжа, ген на вістрі стріл колійних вмирили жовті вогники.

Впала й довго ридала нечутно, неспіймано. Руками золотий пісок хопала.

Час минав непомітно, і свої незрозумілі фігури міняли, пересували зорі...

Тоді, вчувши далекий посвист потягу тужний, тужний, сказала:
— Най буде останній!

І притуливши до змерзлої колії гарячу шию, заплющила очі й витягла тіло

Золоторогий лось часом таким встромляє добрі й карі очі в червону глибину густих борів

...Цієї ночі жоден потяг не пройшов повз Мустам'яки... Там десь і щось попсувалося...

Ранком морозним і тихим, на фермі, Варка доїла муру Муріке...

Чернігів. 1923.

Є. ПЛУЖНИК

* * *

Уночі його вели на розстріл.
Хтось тримав лихтар, мов смолоскип.
На неголенім обличчі гострі
Волоски.

Віддалік, немов цілком байдуже,
Офіцер димок цигарки плів...
Тільки неба хмарний темний кужель
Чув нудне і коротеньке—плі!

Відбулось.
Мета моя далека!
Я такої смерті не боюсь:
Зійде кров, немов всесвітня Мекка
Для твоїх прийдешніх синів блюз!

